

Szwarc, Andrzej

"Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.",
pod red. Stefana Witkowskiego,
Warszawa 1985 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/4, 929-930

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

warstwie. Drobna szlachta kaszubska dostawała się pod wpływem stronnictwa Czartoryskich. Zaktywizowanie tej grupy, pozostającej przez większość interesującego Dygdałę okresu na pograniczu „narodu politycznego”, pozwoliło odnieść Familii zwycięstwo w miesiącach poprzedzających elekcję 1764 roku. Stopniowo do szaraków sięgnęli i patrioci.

Druga część książki omawia wydarzenia polityczne związane z Prusami Królewskimi w pierwszych latach rządów Stanisława Augusta. Zakres problematyki poruszanej na ówczesnych sejmach, ważkość reform dokonanych oraz planowanych mimo woli nasuwa myśli o ogromnej przemianie, która dokonała się w stylu życia publicznego, również Prus Królewskich. Kontrast jest wielki — u schyłku dni Augusta III kwestia publiczną poruszającą nie tylko trzy województwa pruskie było uznanie lub nie wojewody Mostowskiego za indygenę pruskiego, a po paru latach stanęła na porządku dziennym pozycja całych Prus Królewskich w obrębie Rzeczypospolitej oraz nadanie pełni praw innowiercom. Zmienia się również „optyka” książki Dygdały. Punkt ciężkości narracji przenosi się z Prus do Warszawy.

W zakończeniu pracy autor snuje rozważania o źródłach partykularyzmu pruskiego. Stawia tezę, z którą przyjdzie się zgodzić, iż nie można mówić o szczególnym charakterze dążeń szlachty pruskiej do autonomii prowincjonalnej porównując go do poczynań braci w innych częściach Rzeczypospolitej. W konsekwencji Dygdała dochodzi do wniosku o nieuchronnym zmierzaniu Prus Królewskich ku pełnej unifikacji z resztą państwa, zmierzaniu przerywanemu brutalnie przez I rozbiór Rzeczypospolitej. Inaczej widzieć trzeba program wielkiego mieszczaństwa pruskiego, które chętnie widziało by swoją prowincję złączoną tylko unią personalną z Koroną i cieszącą się pełnią swych średniowiecznych jeszcze praw (w retoryce odwoływano się do przywilejów krzyżackich) oraz czerpiącą maksimum korzyści ze związków z Polską. Lektura książki nasuwa parę frapujących problemów badawczych. Jednym z nich jest zagadnienie rodzenia się czy też wzmaganie poczucia narodowego w Prusach Królewskich i przybierania przez to zjawisko cech nowożytnych. Z drugiej strony nasuwają się wątpliwości, zaobserwować bowiem można jednocześnie proces rozchodzenia się w miarę jednolitej w swej różnorodności społeczności. Pęknięcia poczęły przebiegać po linii językowo-etnicznej. Czy anachroniczny stał się wówczas model „państwa — prowincji” opartego tylko na zasadzie terytorialnej (choć istnieją do dziś Belgia i Szwajcaria)? Czy przedarły się wreszcie przez mur odrębności krajowych idee jedności całej Rzeczypospolitej wraz z dominującym językiem polskim? Posiadające do tej pory uprzywilejowaną pozycję w Rzeczypospolitej mieszczaństwo pruskie, a szczególnie gdańskie, odczuwać musiało silnie korzyści płynące z odrębności i straty, które niesła pełna unifikacja. Jak widziało swoje nowe miejsce w zreformowanym państwie? Ze wszech miar interesujący proces przerwała aneksja Prus Królewskich przez dwór berliński.

„Życie polityczne Prus Królewskich” Jerzego Dygdały stanowi ciekawe studium do dzieł politycznych dawnej Rzeczypospolitej, interesujące tym bardziej, że poświęcone okresowi ciągle jeszcze zapoznanemu.

B.K.

Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w., pod red. Stefana Witkowskiego, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 448, ilustr.

Jeszcze w latach sześćdziesiątych grono autorów ze środowiska radomskiego rozpoczęło pod opieką Stanisława Herbsta przygotowania do stworzenia niniejszej książki. Po jego śmierci pracę tę koordynował Stefan Witkowski, przy współudziale Tadeusza Jędruszcza i Andrzeja Skrzypka. W efekcie pow-

stało dzieło zawierające znaczną liczbę szczegółowych informacji odnośnie stosunków społecznych i politycznych Radomia, jego ustroju administracyjnego, rozwoju demograficznego, życia gospodarczego, warunków zdrowotnych ludności i opieki społecznej, wreszcie oświaty i kultury. Zagadnienia te przedstawiono w pięciu przekrojach chronologicznych: 1795—1864, 1865—1918, okres II Rzeczypospolitej, II wojna światowa, Radom w Polsce Ludowej do 1975 r.

Należy wyrazić żal, że liczny, aż trzydziestoosobowy zespół autorski już z racji swych rozmiarów utrudnił jeśli nie uniemożliwił ujęcie synteiczne. Szczególnie partie dotyczące ostatnich dziesięcioleci, podobnie jak w innych wydawnictwach tego typu, mają charakter na poły kronikarski. Bardziej jednolite oblicze posiada jedynie ustęp dotyczący okresu wojny i okupacji hitlerowskiej, pióra Jana Franckiego; skądinąd autor położył w nim nacisk na zagadnienia polityczne (terror okupanta, polski ruch oporu, okoliczności wyzwolenia miasta).

Praca czyni zatem wrażenie skrótego kompendium informacyjnego, operującego narracją typową dla monografii naukowych. Niektóre podrozdziały (np. omawiające życie muzyczne, teatr czy kolekcjonerstwo w latach 1795—1864) liczą zaledwie od kilkunastu do kilkadziesiątu wierszy druku. Bardzo mało miejsca poświęcono też dziejom miasta w dobie powstania styczniowego, mimo udziału w wydawnictwie wytrawnego znawcy tej problematyki w osobie Witolda Dąbkowskiego. W sumie lektura książki budzi refleksję, że lepszym wyjściem byłoby opracowanie informatora historycznego, ujętego np. w porządku alfabetycznym a zawierającego hasła rzeczowe, topograficzne i biograficzne. Rzecz inna, że na obliczu książki zaciążyły prawdopodobnie ograniczenia wydawnicze. Należy przy tym docenić wysiłek heurystyczny autorów, którzy przeprowadzili żmudne kwerendy archiwalne i prasowe. Z pewnością posłużą on dalszym badaczom, zaś zebrany materiał będzie wykorzystywany m.in. w celach porównawczych.

A.S.

Józef Chlebowczyk, *O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XIX w.)*, wyd. 2, Śląski Instytut Naukowy, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Kraków 1983, s. 476.

Jest to drugie, poprawione, rozszerzone i o zmienionym tytule wydanie „Procesów narodotwórczych we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XIX w.)”, które ukazały się w 1975 r. Książka wywołała duże zainteresowanie historyków. Zakres chronologiczny i geograficzny nie uległ zmianie. Również pojęcia i ogólne wnioski pozostały te same. Osłabiono jedynie kategoryczność twierdzenia o istnieniu dwóch podstawowych modeli procesów narodotwórczych, autor dostrzega tu wiele komplikacji i odchyłeń. Dyskusja jaką wywołało opublikowanie książki (np. recenzje K. Groniowskiego i M. Koźmińskiego, KH r. LXXXIV, 1977, z. 2) i przekonanie autora o uniwersalności stworzonego przezeń modelu procesów narodotwórczych społeczności etnicznych i narodowych spowodowały uzupełnienie pracy o pięć aneksów (około 20% tekstu). Omawiają one występowanie poszczególnych elementów modelu w rozwoju niektórych narodów Europy Zachodniej. (I. Procesy transformacji na Zachodzie narodów politycznych w narody nowoczesne, II. O niektórych aspektach włoskiego i niemieckiego procesu narodotwórczego, III. Zewnętrzne uwarunkowania procesów narodotwórczych, IV. W kwestii narodotwórczej roli języka w Europie Zachodniej, V. O niektórych narodotwórczych aspektach rozwoju rynku). Przykłady